

Tuxtabekov K.A.

t.f.n., dotsent

O'zbekiston Milliy universiteti

kozimazimbek@mail.ru

SHAYBONIY HUKMDORLARINING MOVAROUNNAHRDA SIYOSIY HOKIMIYATNI EGALLASHI ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Shaybonilar sulolasi siyosiy tarixi va uning asoschisi tog'risida hamda bu sulola vakili Muhammad Shayboniyxonning siyosi maydonga chiqish va Movarounnahrda hokimiyatni egallashi masalalri ko'rsatib berilgan. Shunigdek, Shayboniyxonning qozoqlar siyosiy musobatlari tarixi bo'yicha fikrlar bayon etilgan.

Калит сўзлар: Shayboniylar sulolasi, Shayboniyxon, Dashti qipchoq, shayboniylar hukmronligi davrida ijtimoiy-siyosiy hayot va davlat boshqaruvi, Movarounnahr, Xuroson, Temuriylar davri, Ubaydullaxon, Abdullaxon.

Тухтабеков К.А.

к.и.н., доцент

Национальный университет Узбекистана

kozimazimbek@mail.ru

УСТАНОВЛЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ В МАВЕРАННАХРЕ ПРАВИТЕЛЯМИ ШЕЙБАНИДОВ АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о политической истории династии Шейбанидов и ее основателе, а также о выходе на политическую арену и захвате власти в Мавераннахре представителем этой династии Мухаммедом Шейбани-ханом. Также изложены история политических отношений Шейбани-хана с казахскими ханами.

Ключевые слова: династия Шейбанидов, Шейбани-хан, Дашти-Кипчак, общественно-политическая жизнь и государственное управление в период правления Шейбанидов, Мавераннахр, Хорасан, период Тимуридов, Убайдуллахан, Абдуллахан.

Tuxtabekov K.A.

PhD., associate professor

National university of Uzbekistan

kozimazimbek@mail.ru

ESTABLISHMENT OF POLITICAL POWER IN MAVERANNAHR BY THE SHEYBANID RULERS

ABSTRACT

This article tells about the political history of the Sheibanid dynasty and its founder, as well as about the entry into the political arena and the seizure of power in Transoxiana by the representative of this dynasty, Muhammad Sheibanikhan. The history of Sheibani Khan's political relations with the Kazakh khans is also described.

Key words: Sheibanid dynasty, Sheibani Khan, Dashti-Kipchak, Socio-political life and public administration during the reign of Sheibanids, Transoxiana, Khorasan, Timurid period, Ubaydullahan, Abdullahan.

KIRISH

O'zbek xalqi davlatchiligi taraqqiyotida Shayboniylar sulolasining hukmronligi katta ahamiyat kasb etadi. XV asrda Dashti Qipchoqda ko'chmanchi o'zbeklar davlati tashkil topdi. Bu davlatning asoschisi Abulxayrxon edi. Biroq, bu davlat atigi 40 yil yashadi, u 1468-yilda inqirozga yuz tutdi. Buning asosiy sababi - Dashti Qipchoqni siyosiy jihatdan birlashtirishning mustahkam iqtisodiy asoslari ta'minlamaganligi hamda qabila boshliqlarining mustaqillikka intilishlari oqibatida yuz bergan o'zaro ichki urushlarning avjga chiqqanligi edi.

Dashti Qipchoq qabilalarini birlashtirish va o'zbek davlatini qayta bunyod etish vazifasini Shayboniyxon amalga oshirdi [1]. Shayboniyxonning siyosat maydoniga chiqishi Temuriylar saltanatining parokandalikka uchragan davriga to'g'ri keladi. Movarounnahrda tarixiy vaziyatni to'g'ri baholay olgan Shayboniyxon uning hududlarini ishg'ol etishga kirishdi. Shayboniyxon bilan keskin urush harakatlarini olib borgan temuriylar avlodi – o'z davrining yirik davlat arbobi Bobur podshoh edi. Biroq, uning harakatlari ham muvofaqiyatsiz chiqdi. Shayboniyxon g'alabasi bilan Temuriylar saltanatiga xotima berildi. Movarounnahrda Shayboniyxon

saltanati qaror topdi. XVI asrdan boshlab Movarounnahrda yashovchi turkiy xalqlar o'zbeklar deb ataladigan bo'ldi. Biroq, bu bilan o'zbeklar xalq sifatida XVI asrga kelib shakllandi deb bo'lmaydi. Ko'chmanchi o'zbeklardan mahalliy aholiga o'zbek degan nom o'tdi [2].

Shayboniylar davlati Abdullaxon II davrida yirik markazlashgan davlatga aylandi. Biroq, bu davlat ham mustahkam emas edi. Chunki, bu davlat ham kuch bilan barpo etilgan edi. Mahalliy hukmdorlar markaziy hokmiyatga bo'ysunishni istamas edi. Natijada, shayboniylar hukmronligi bir asrdan so'ng barham topdi.

O'rta Osiyoda shayboniylar hukmronligi davrida ijtimoiy-siyosiy hayot va davlat boshqaruvi, o'lkadagi iqtisodiy va madaniy taraqqiyot davom ettirildi. Shuningdek, shayboniylar va undan keyingi davrlarda mamlakatning xonliklarga bo'linib ketishi tufayli ularning ijtimoiy-siyosiy ahvoli va davlat boshqaruvi, aholisining etnik tarkibida, iqtisodiy va madaniy rivojlanish jarayonlarida, xonliklar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda salbiy holatlar kuzatiladi. Xonliklarning jahon hamjamiyati taraqqiyotidan orqada qolishi kuzatiladi. Shu bilan birga, Rossiya va O'rta Osiyo xonliklari o'rtasidagi munosabatlar rivoji jarayonida u yoki bu tomonning an'anaviy xalqaro munosabatlar qoidalariga rioya qilishi, o'z niyatlarini amalga oshirishda O'rta Osiyo xalqlari o'rtasida birlik va hamkorlikning yo'qligi, aksincha, ular o'rtasida olib borilgan o'zaro urushlar istilochilar uchun qulay imkoniyatlar yaratdi.

Vatanimiz tarixi faqat u yoki bu nom bilan ataladigan saltanat yoki davlatning vujudga kelishi, hamda uning yemirilishi tarixidagina iborat emas. Vatanimiz tarixi ayni paytda ajdodlarimizning buyuk bunyodkorlik tarixi hamdir. To'g'ri, XVI asrda va undan keyingi davrlarda xalqimizning buyuk bunyodkorlik ishlari Amir Temur va Temuriylar davridagiga qaraganda birmuncha bo'shashdi. Buning asosiy sababi siyosiy tarqoqlik bo'ldi. Amir Temurdan so'ng temuriyzodalarning toj-u taxt uchun o'zaro kurashlari oqibatida ulkan davlat parchalanib ketdi. Shundan so'nggi butun tariximiz davomida hech kim (Abdullaxon II dan boshqa) markazlashgan yagona davlat tuzishning uddasidan chiqqa olmadi [3]. Buning asosiy sabablari – qabilaviy mehdudlik, jahon hamjamiyatidan uzilib qolish oqibati

edi. Lekin, Amir Temurdan keyin bunyodkorlik ishlari to'xtab qolmadi, XVI asrda ham davom etdi.

Shayboniylar hamda tashkil topgan mustaqil xonliklar Buyuk Ipak yo'li tufayli Osiyo va Yevropa davlatlari bilan savdo va elchilik munosabatlarini muntazam davom ettirganlar. XVI asrga kelib dengiz savdo yo'lining ochilishi va Buyuk Ipak yo'li xalqaro nufuzi pasayishiga qaramay, xalqaro munosabatlar davom etdi [4].

Shayboniylar Movarounnahrda hokimiyat tepasiga kelgan XVI asrda Osiyoning bir-biriga tutash qismida uch siyosiy kuch kurash maydoniga chiqqan edi. Bular: Movarounnahrda – shayboniylar, Eronda – safaviylar, Hindistonda – boburiylar. Ularning manfaatlari to'qnashgan nuqta Xuroson bo'ldi. Chunki, Xuroson ham harbiy-siyosiy, ham savdo-iqtisodiy jihatdan muhim o'rin tutar edi. Shuningdek, Xuroson – Movarounnahr, Eron va Hindiston yo'nalishida o'ziga xos darvoza vazifasini ham o'tar edi.

Xurosonni nazorat qilish masalasida shayboniylar va safaviylar o'rtasida keskin kurash ketgan. Bu masalada Shayboniixon, Ubaydullaxon va Abdullaxonlar davrida shayboniylar ustunlik qilganlar. Qolgan vaqtlarda safaviylarning qo'li baland kelgan. Oqibatda, ular Xurosonni Movarounnahrdan ajratib tashlashga muvaffaq bo'lganlar.

Albatta, XVI asrdan boshlab O'rta Osiyo xalqlari madaniy hayotida ham XIV-XV asrlardagi mavqeyini saqlab qola olmagan. Aksincha, shu davrdan boshlab madaniy hayotning orqaga ketishi ro'y berdi va unda uzoq turg'unlik davri boshlandi. Shunga qaramay bu davr faqatgina o'zaro urushlar, ichki nizolar, toj-u taxt talashuvlari tarixidangina iborat bo'lib qolmagan.

Hatto, taxt uchun, markaziy hokimiyatni kuchaytirish uchun qo'shnilarining hududlarini bosib olish uchun kurashgan hukmdorlar orasida ijod bilan shug'ullangan, ilm-fan va adabiyot ahliga homiylik qilganlari ham bo'lgan. Masalan, Shayboniixon, Ubaydullaxon va Abdullaxon shular jumlasidandir. Shu boisdan bu hukmdorlarning siyosiy portretlarini atroflicha o'rganilishi o'zbek xalqi davlatchiligi tarixini mukammal yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, Shayboniy hukmdorlarining siyosiy portretlarini o'rganilishi borasida amalga

o'shirilgan tadqiqotlar alohida ilmiy mavzu sifatida ko'tarilmagan va maxsus o'rganilmagan. Qolaversa, shayboniylar davriga oid izlanishlar natijalari maxsus ilmiy tadqiqot mavzusi sifatida umumlashtirilmagan.

Buxoro xonligi XVI-XX asr boshlarida O'rta Osiyoda mavjud bo'lgan yirik davlat bo'lib, unda 3 ta sulola – Shayboniylar (XVI asr), Ashtarxoniylar (XVII-XVIII asr o'rtalari) va Mang'itlar hukmronlik qilganlar. Bu sulolalar hukmronligi davrida xonlikning siyosiy nufuzi, kuch-qudrati turlicha bo'lganligi sababli ham Buxoro xonligini Shayboniylar davlati, Ashtarxoniylar davlati va Buxoro amirligi deb alohida ajratib atash hollari uchraydi [5].

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

Muhammad Shayboniyxon boshchiligidagi o'zbeklar XVI asr boshlarida Movarounnahr va Xurosonni egallab, temuriy shaxzodalar hukmronligiga chek qo'ydilar va bu ulkan hududda o'zlarining markazlashgan davlatiga asos soldilar. Bu davlat poytaxti avval Samarqand bo'lgan bo'lsa, XVI asr o'rtalaridan boshlab Buxoroga ko'chiriladi. Shundan keyin bu davlat Buxoro xonligi deb ham atala boshladi. Butun XVI asr mobaynida hokimiyatni o'z qo'llarida saqlab kelgan Shayboniylar sulolasi hukmronligi o'zbek davlatchiligi tarixida katta ahamiyatga ega bo'lib, xuddi shu davrda o'zbek xalqining etnik shakllanishidagi uchinchi davr boshlandi. Dashti Qipchoqlik o'zbeklar Movarounnahr va Xurosondagi mahalliy turkiy xalq – o'zining azaliy qon-qondoshlari bilan qo'shib ketdi va ularga ham o'zining nomini berdi[6].

Balxash ko'li va Sirdaryoning quyi oqimlaridan to Dnepr daryosining quyi oqimlarigacha bo'lgan ulkan hudud XI asrdan boshlab Dashti Qipchoq deb atala boshlandi. Qipchoqlar va boshqa turkiy qabilalar hukmronligi ostida bo'lgan bu hududni 1236 yilda Botuxon o'zining turk-mo'g'ul qo'shinlari bilan egalladi va tarixga Oltin O'rda nomi bilan kirgan davlatga asos soldi. XIV asr boshlarida ikki qismga bo'linib ketgan Oltin O'rda davlatining sharqiy qismida tashkil topgan davlat – Oq O'rda tarixiy manbalarda "O'zbeklar mamlakati" deb ham yuritilgan [7].

XV asr o'rtalarida bu hududda Jo'chixonning beshinchi o'g'li Shaybon urug'idan bo'lgan Abulxayrxon (1412–1468) ko'chmanchi o'zbeklar davlatiga asos soldi. Bu davrda Oltin O'rta (Ko'k O'rda)da, Mo'g'ulistonda va temuriylar hukmronlik qilayotgan Movarounnahrda o'zaro feodal urushlar nihoyatda kuchayib ketdi. Bundan foydalangan Abulxayrxon Sirdaryoning o'rta oqimidagi bir qancha shaharlarni, Xorazmning bir qismini bosib olib, temuriylar davlatining yon qo'shnisi bo'lib qoldi. Abulxayrxonning vafotidan so'ng inqirozga uchragan bu davlat XV asrning 80-yillarida Muhammad Shayboniyxon (1451–1510) tomonidan qayta tiklandi. Shayboniyxonning hokimiyat tepasiga kelishida Movarounnahr amirlaridan olingan yordam ham katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Hozirgi Qozog'istonning katta qismi, janubi-g'arbiy Sibirni va Xorazmning janubi-g'arbiy qismini o'z ichiga olgan bu davlat bilan temuriylar davlati o'rtasida o'zaro iqtisodiy va siyosiy aloqalar mavjud edi. Temuriy shahzodalarning ko'pchiligi toj-u taxt uchun kurashda ko'chmanchi o'zbeklardan moddiy va harbiy yordam olib turganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan [8].

Aslida bitta millatga, bitta xalqqa mansub bo'lgan har ikki davlatning hukmron tabaqalari bir-birlari bilan quda bo'lishga intilganlar. Xususan, ko'pgina temuriy shahzodalar Dashti Qipchoqdan kelin olgan bo'lsalar, ba'zi temuriy malikalar u yerga kelin bo'lib tushganlar. XV asrning 20-yillarida Oq O'rdada nizolar kuchaygan davrda ham har ikki o'rtada savdo-sotiq ishlari to'xtamagan, O'rta Osiyolik savdogarlarning Dashti Qipchoqqa borib savdo-sotiq qilib, qaytib kelishgan [9].

XV asrning 80-yillarida Shayboniyxon va qozoq xonlari (Burunduqxon, Qosim sulton va boshqalar) o'rtasida O'zbek ulusida siyosiy hokimiyat uchun kuchli kurashlar bo'lib turishiga qaramay samarqandlik va buxorolik savdogarlarning karvonlari Dashti Qipchoqqa uzluksiz qatnab turgan[10].

Shayboniylar davlatining asoschisi Muhammad Shohbaxt Shayboniyxon (1451–1510) bo'lib, u iste'dodli shoir va zamonasining o'qimishli, bilimdon kishilaridan biri edi. U hokimiyatni qo'lga olmasdan oldin, Buxoroda bir necha muddat yashab, bu yerdagi madrasada ta'lim oladi, diniy va dunyoviy ilmlarni

o'rganadi. Mashhur ilohiyat olimi Muhammad Xitoy uning ustozi bo'lganligi, mashhur shayx va olim xoja Muhammad Porsoning izdoshlaridan Hofiz Husayn Busiriy va uning xalifasi xoja Mahmud hamda Buxoroyi sharifning boshqa ko'pgina ulamo-yu shuarolari ham Shayboniyxon bilan yaqin munosabatda bo'lgan [11].

Ko'chmanchi o'zbeklar xoni sifatida hokimiyatni qo'lga olgan Shayboniyxon tez orada tajribali davlat rahbari va harbiy sarkarda ekanligini namoyish qildi. XV asrning 90-yillaridayoq Movarounnahrning markaziy viloyatlariga – o'zaro kurashlar va ichki nizolar tufayli tobora zaiflashib borayotgan temuriylar davlati hududlariga hujumlar uyushtira boshladi. Bu davrda Movarounnahrdagi temuriylar saltanati amalda mustaqil boshqariladigan kichik-kichik viloyatlarga bo'linib ketgan edi. Ayniqsa, 1494-yilda Samarqand hukmdori Sulton Ahmad Mirzo vafotidan so'ng temuriy shahzodalarning o'zaro nizolari yanada kuchayib, mamlakatda boshboshdoqlik, ko'p hokimiyatchilik yuzaga keldi. Bundan foydalanishga intilgan Shayboniyxon 1497 yilda Movarounnahrda o'zining dastlabki hujumini uyushtirdi. U katta kuch bilan Samarqandga yurish qildi, lekin shaharni ololmasdan, Qarshi va Shaxrisabzga hujum qilib katta o'lja bilan qaytib ketadi [12].

Temuriy shahzodalar Boysunqur Mirzo va Sulton Alilar o'rtasidagi Samarqand taxti uchun bo'lgan urushlardan foydalangan Andijon hokimi Zahiriddin Muhammad Bobur 1497-yilda temuriylar poytaxti Samarqand shahrini egallaydi. Lekin qisqa vaqt (100 kun) hukmronlikdan so'ng yana Andijonga qaytib ketishga majbur bo'ladi. Samarqand taxtiga temuriy shahzoda, Qarshi hokimi Sulton Ali o'tiradi. Temuriylarning bu nizolarini diqqat bilan kuzatib turgan Shayboniyxon 1599-yilda katta kuch bilan yana Samarqandni qamal qiladi. Buxoro hokimi Boqi Tarxonning 10 ming kishilik qo'shin bilan samarqandliklarga yordamga kelayotganligidan xabar topgan Shayboniyxon qamalni to'xtatib unga qarshi chiqadi [13]. Samarqand va Buxoro oralig'ida joylashgan Dobusiya qal'asini mudofaa qilib turgan Boqi Tarxon qo'shinlari bilan bo'lgan qisqa jangdan so'ng, uning qo'shinlari himoyasiz qolgan Buxoroga yurish qilib, shaharni jangsiz

egallaydilar. Boqi Tarxon Samarqand va Buxoroliklarning birlashgan qo'shiniga bosh bo'lib Buxoroga qaytadi. Lekin, Shayboniyxonning inisi Sulton Mahmud boshchiligidagi saralangan o'zbek qo'shinlari bilan Buxoro ostonasida bo'lgan jangda mag'lubiyatga uchrab, Qarshi shahriga chekinadi [14].

Bu voqealarni kuzatib turgan va temuriy hukmdorlar uchun jiddiy xavf paydo bo'lganligini anglagan Bobur Mirzo 1500-yilda o'z qo'shini bilan yana temuriylarning poytaxt shahriga – Samarqandga yurish qiladi. Lekin Shayboniyxon undan oldinroq harakat qilib Samarqandni qamal qildi. Shahar hokimi Sulton Ali o'zining ba'zi amaldorlari taxtni Bobur Mirzoga topshirish uchun yashirin harakatlar olib borayotganligidan xabar topib, Shayboniyxon bilan muzokaralar olib borishga majbur bo'ladi. Ular orasidagi kelishuvga binoan Shayboniyxon Sulton Alining onasiga uylanadi va Samarqand shahrini ham jangsiz qo'lga kiritadi. Tez orada Qarshi va Xuzor (G'uzor) shaharlari ham shayboniylar tomonidan bosib olinadi [15].

Movarounnahrning ikki yirik shaharlari – Buxoro va Samarqandning jangsiz Shayboniyxon qo'lga o'tishi, uning nafaqat tajribali sarkarda, balki yetuk davlat arbobi va aqlli siyosatchi ham ekanligini ko'rsatib turibdi. Shayboniyxonning bu xususiyatlari "Musaxxir al-bilod" asarida batafsil tasvirlangan [16].

Shayboniyxon 1501-yilda asosiy qo'shini bilan Toshkent hokimi Mahmudxon va Farg'ona hokimi Ahmadxonlarga qarshi yurish qilib Toshkent viloyatidagi Shohruxiyani va boshqa qal'alarni bosib oladi.

Xuddi shu paytda Bobur Mirzo Samarqandagi o'ziga xayrxoh kishilar yordamida shaharni ikkinchi marta qo'lga kiritishga erishdi. Qarshi va G'uzorda ham shayboniylarga qarshi g'alayon ko'tarildi. Movarounnahrda Shayboniylar uchun tahlikali vaziyat yuzaga keldi. O'zining Movarounnahrda asosiy raqibi Bobur Mirzo ekanligini anglagan Shayboniyxon katta kuch bilan Samarqandga qaytadi va shahar yaqinidagi jangda Bobur Mirzo qo'shinlariga qattiq zarba beradi [17]. Shaharga qaytib, mudofaaga o'tishga majbur bo'lgan Bobur Mirzo boshqa temuriy hukmdorlardan yordam ololmaganidan so'ng, uzoq qamalga bardosh berolmay, Shayboniyxon bilan kelishuvga ko'ra Samarqandni tashlab chiqib

ketishga majbur bo'ladi [18]. Zarafshon va Qashqadaryo vohalari yana Shayboniyxon qo'liga o'tadi.

Shayboniyxon bu g'alabadan so'ng Movarounnahr va Xurosonning turli viloyatlarini qo'lga kiritish uchun bir necha yo'nalishda janglar olib bordi. Bu vazifani bajarishda tajribali sarkardalar Sulton Mahmud Bahodir, Ubaydulla Sulton, Hamza Sulton, Ko'chkunchixon, Suyunchxo'jaxonlar katta rol o'ynadilar. 1501–1502-yillarda Sulton Mahmud boshchiligidagi qo'shinlar Dizzaq (Jizzax), O'ratepa, Shosh, Shohruxiya, Sayram kabi shahar va qal'alarni egallaydi.

Shayboniyxon 1503-yilning oxirida Sulton Mahmud boshchiligida qo'shinlarni Xorazmni egallash uchun yuboradi. Bu birinchi harbiy yurish davomida Xorazmning bir qismi, xususan, Kat qal'asi egallandi. Lekin Shayboniyxon Hisor viloyatiga yurish qilish uchun barcha kuchlarini yig'ayotganligi sababli, Sulton Mahmud katta o'lja bilan Buxoroga qaytdi. Xorazmni butunlay egallash uchun Shayboniyxon 1504-yilda ikkinchi marta harbiy yurish qildi. 1505-yilning yozida Urganch shahri egallangach Xorazm to'la bosib olindi [19].

Shayboniyxon 1504-yilda Hisor viloyatini bosib oladi. Hisor hokimi Xusravshoh katta harbiy kuchga ega bo'lsa-da, Shayboniyxonga jiddiy qarshilik ko'rsata olmadi. Qunduz, Tolqon, Badaxshon va Balx ishg'ol etildi. Bu harbiy yurishlarda qatnashgan lashkarboshi Sulton Mahmud 1505-yil Qunduzda kasallikdan vafot etadi. Uning jasadi Samarqandga olib kelinib dafn etiladi [20].

1504-yilda Balx shahrini qamal qilib turgan Shayboniyxon qozoq sultonlarining Movarounnahrqa hujum qilganligini eshitib, orqaga qaytadi va Dashti Qipchoqqa yurish qiladi.

Qozoq sultonlari chekingan bo'lsalar-da, 1506-yilda Shayboniyxonning Xurosondaligidan foydalanib yana Movarounnahrni talon-taroj qiladi. Shayboniyxon ularni yana Dashti Qipchoqning ichkarisigacha quvib kiradi. Biroq, qozoq sultonlari hujumi 1508-yilda yana takrorlandi. Bu vaqtda Shayboniyxon Qadahor va Zamindovur viloyatlarini ishg'ol qilib, Qobulda turgan Bobur bilan jangga kuch to'playotgan edi. Qozoq sultonlari Ahmad va Jonish Sultonlar Buxoro va Samarqandni talab, katta o'lja bilan qaytib ketdilar[21].

Shayboniyxon 1509-yilda Dashti Qipchoqqa yurish qiladi va Joniy Sultonning yurti Qora Abdalni egallaydi. Burunduqxon va Qosim sulton Dashti Qipchoqning ichkarisiga chekinadi, Shayboniyxon ularni butunlay tor-mor qila olmadi. Sig‘noq, Yassi, Savron shaharlari qayta qo‘lga kiritildi.

Movarounnahrning markazida mustahkam o‘rnashib olgan Shayboniyxon Xurosonni zabt etishga kirishdi. Sulton Husayn Boyqaro 1506-yilda vafot etgach, Hirot taxtiga ikki shahzoda Muzaffar va Badiuzzamon o‘tkazildi. Temuriy shahzodalarning kelishib harakat qila olmaganligi va harbiy jihatdan uquvsizligidan foydalangan Shayboniyxon Balx shahrini egalladi. 1507-yilda Hirot shahri ham qo‘lga olinganidan keyin butun Xuroson Shayboniylar davlatiga qo‘shib olindi[22].

Movarounnahr va Xuroson egallangandan so‘ng Shayboniyxon 1509-yilning aprel oyida Qarshidan Eronga qarab yo‘lga tushadi. Biroq, yo‘lda o‘zbek sultonlarini o‘z uluslariga qaytarib yuboradi. Marv, Mashhad, Tus shaharlarini egallab, 1510-yilda Erondan qaytayotgan Shayboniyxonni, orqadan kelgan Eron shohi Ismoil Safaviy qo‘shinlari bilan Marv yaqinida bo‘lgan jangda Shayboniyxon halok bo‘ldi [23].

Taxtga Shayboniyxonning amakisi Ko‘chkinchixon (1510–1529) ko‘tarildi. O‘zbek sultonlari orasida boshlangan kelishmovchiliklar tufayli shayboniylar mag‘lubiyatga uchray boshladi. Xuroson va Xorazm qo‘ldan boy berildi. Bobur 1511-yilda Eron qo‘shinlari yordamida Samarqandni bosib oldi. Eronliklar 1512-yilda Qarshi shahrini qo‘lga kiritdilar [24].

Hal qiluvchi jang G‘ijduvon yaqinida bo‘lib o‘tdi. 1512-yilning noyabr oyida Buxoroga yurish qilgan Bobur va eronliklarning birlashgan qo‘shinini Ubaydulla Sulton tor-mor qildi. Bobur Mirzo Movarounnahr taxtidan umidini uzib, yana Qobulga qaytib ketdi. Shayboniylar Samarqand taxtini qo‘lga kiritdilar va Ko‘chkunchixon hukmronligi qayta tiklandi.

XULOSA

Shayboniy hukmdorlar o‘rtasidagi o‘zaro kurashlar oxir-oqibat bu sulola vakillarining butunlay qirilib ketishiga olib keldi va 1601-yilda

Pirmuhammadxonning o‘limidan keyin Buxoro taxti yangi sulola – Ashtarxoniylar (joniylar) qo‘liga o‘tdi.

Shayboniylar davlatidagi ichki ziddiyatlar ikki yo‘nalishda namoyon bo‘ldi:

1. Markaziy hokimiyat bilan mahalliy hokimiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar;

2. Hukmron tabaqalar bilan mehnatkash omma o‘rtasidagi ziddiyatlar.

IQTIBOSLAR / ЧОСКИ / REFERENCES

1. Муҳаммад Ҳайдар мирзо. Тарихи Рашидий. – Т.: Шарқ, 2010. 243-бет.
2. Аҳмедов Б. Ўзбек улуси. – Т.: Мерос, 1992. 35-бет.
3. Ўзбекистон халқлари тарихи. – Т.: Фан, 1994. 13-15 бетлар.
4. Ғуломов Х.Ғ. Ўрта Осиё ва Россия. – Т.: Университет, 2007. 16-бет.
5. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. Сағдуллаев А.С., Аминов Б. Ва бошқалар. I қисми. – Т., 2000. 147-бет.
6. Шониёзов К.Ш. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. – Т.: Шарқ, 2001. 25-бет.
7. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. – Т: Ўқитувчи, 1994. 77-бет.
8. Аҳмедов Б.А. Ўзбек улуси. – Т.: Мерос, 1992. 15-бет.
9. Абдураззоқ Самарқандий. Матлаъ ус-садайн ва мажмуаъ ул-бахрайн. – Т.: Фан, 1969. 43-бет.
10. Ғуломов Х.Ғ. Ўрта Осиё ва Россия. – Т., 2007. 8-9-бетлар.
11. Муҳаммадёр ибн Араб Қатаған. Мусаххир ал-билод. – Т.: Янги аср авлоди, 2009. 35-бет.
12. Аҳмедов Б.А. Тарихдан сабоқлар. – Т.: Ўқитувчи, 1994. 137-138 бетлар.
13. Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. – Т.: Юлдузча, 1989. 56-71-бетлар.
14. Муҳаммадёр ибн Араб Қатагон. Ўша асар. 77-82-бетлар.
15. Бобур. Бобурнома. Ўша нашр, 71-73 бетлар.
16. Муҳаммадёр ибн Араб Қатагон. Ўша асар. 119-бет.
17. Ҳофиз Таниш ал-Бухорий. Абдулланом (Шарифномаи шоҳий). 1-китоб. – Т.: Шарқ, 1999. 56-57-бетлар.

18. Муҳаммад Ҳайдар мирзо. Тарихи Рашидий. – Т.: Шарқ, 2010. 305-308-бетлар.
19. Зиё А. Ўзбек давлатчилиги тарихи. – Т.: 2001. 310-330-бетлар.
20. Товориhi гузидан нусратнома. – Т.: Фан, 1967. 27-бет.
21. Фазлуллоҳ ибн Рӯзбеҳон Исфahоний. Меҳмонномаи Бухоро. – М., 1976. 16-бет.
22. Муҳаммад Ҳайдар мирза. Ўша асар. 313-бет.
23. Восифий, Зайниддин Маҳмуд. Бадоеъ ул-воқоеъ. – Т., 1979. 30-бет.
24. Ҳасанхожа Нисорий. Музокиири аҳбоб. – Т., 1993. 23-бет.